

Att verka som specialpedagog: Ett uppdrag under förhandling

Adam Franzén

Jenni Ek Andersson

Henrik Lindqvist

Linköpings universitet

Specialpedagogens uppdrag och roll innefattar många olika ansvarsområden och arbetsuppgifter. Rektor är den som sätter ramar och därmed också skapar förutsättningar för hur det specialpedagogiska arbetet ska utformas på den skola där specialpedagogen är verksam. Det verkar vanligt att specialpedagoger själva är med och skriver sina egna arbetsbeskrivningar. Specialpedagogers uppdrag kan därmed komma att bli format i förhandlingen som sker mellan rektor och specialpedagog. Denna artikel tar utgångspunkt i ett examensarbete av Franzén och Ek Andersson (2023) för att diskutera rollen som en specialpedagog kan få på en skola.

I högskoleförordningen beskrivs den spetskompetens en specialpedagog förväntas ha efter slutförd utbildning (SFS, 1993). I den framgår det att specialpedagogens övergripande uppdrag är att arbeta främjande och förebyggande på organisation-, grupp- och individnivå. Runström Nilsson (2017) menar att en välfungerande specialpedagogisk funktion kräver att rektor har god kunskap om specialpedagogens kunskap och kompetenser. Att vara insatt i en specialpedagogs kunskap och kompetenser innebär också att rektorer behöver kunskap kring specialpedagogiska frågor. Det finns emellertid brister kring rektorernas kunskap och kompetens om elevers möjligheter att nå kunskapskraven (Utbildningsdepartementet, 2021). I Utbildningsdepartementets rapport (2021) framgår det att det främjande och förebyggande arbetet i skolan ofta får stå tillbaka till förmån för åtgärdande insatser. Det framgår även att rektorer brister i sin kunskap kring hur de bland annat ska tillvarata den specialpedagogiska kompetensen. Hylander och Guvå (2017) framhåller att det främjande och förebyggande arbetet kräver en välfungerande organisation, och det är rektor ansvarar för detta arbete.

Lindqvist (2013) har tidigare studerat specialpedagogens roll och kommit fram till att det är vanligt att de som arbetar i skolan tänker att specialpedagoger ska arbeta enskilt med elever, medan specialpedagoger själva beskriver att deras arbetsuppgifter också innefattar att arbeta med skolutveckling. Här skiljer sig alltså beskrivningar av förväntningar på rollen åt, och det innebär att rektors och specialpedagogens perspektiv blir ledande i hur uppdraget formas. I en annan studie som undersökt vad specialpedagoger och speciallärare arbetar med framträder en roll som pedagogisk mångsysslare (Möllås et al., 2017).

När en rektor anställer en specialpedagog är det därmed av stor vikt att rektor är insatt i och har kunskap kring vad det specialpedagogiska uppdraget innefattar. Denna text undersöker olika roller som specialpedagoger kan ha, med utgångspunkt i en studie av Franzén och Ek Andersson (2023) där tio rektorer har intervjuats och en tematisk analys har genererat fyra teman. Semistrukturerade intervjuer genomfördes med rektorerna, där fem rektorer arbetade på F-6 och fem på 7-9 skolor i åtta kommuner. Intervjuerna transkriberades, anonymiserades och analyserades med hjälp av de sex steg som Braun och Clarke (2006) beskriver i arbetet med tematisk analys.

Studiens resultat beskriver rektorernas perspektiv på specialpedagogens uppdrag. Dessa teman är: (a) ett gränslöst uppdrag, (b) ett skulpterat uppdrag, (c) rektorns högra hand samt (d) spindeln i

nätet.

Ett gränslöst uppdrag

Rektorerna såg specialpedagogens roll och uppdrag som otydligt och i och med otydligheten blev uppdraget gränslöst eftersom det är svårt att definiera. Rektorer beskrev därför att de vill hjälpa specialpedagoger att prioritera. Specialpedagogens roll och uppdrag går in alla delar i skolan och berör på så sätt hela skolans organisation. Rektorer beskrev att arbetet som specialpedagog är problematiskt eftersom specialpedagogen samverkar och rör sig mellan olika kontexter som tolkar dess uppdrag och roll.

Så fort specialpedagogerna visar sig i personalrummet så börjar folk prata om olika problem. Så det är väldigt bra tänker jag att ha en tydlig arbetsgång för som specialpedagog får du mycket. Man pratar med fem stycken i korridoren som alla lyfter något. (Rektor 1).

Det medförde att uppdraget och rollen både kan bli diffus och övermäktig, men även gränslös. Rektorerna påvisade att det skapar dilemman där felaktiga förväntningar kan uppstå kring den specialpedagogiska funktionen. Detta kan vara en del i att uppdraget som specialpedagog upplevs som otydligt. Att uppdraget är otydligt kan skapa förvirring och otillfredsställelse som negativt påverkar specialpedagogers arbete (Burton & Goodman, 2011). I och med att speciallärare och specialpedagogers arbete ibland innefattar arbetsuppgifter som är obekväma behövs tydligt mandat från skolledning (Lindqvist & Holmström Wirf, 2016).

Ett skulpterat uppdrag

I rektorernas svar framgick det att specialpedagogens syn på sitt uppdrag inte alltid överensstämmer med rektorernas genom att det finns en stor frihet i hur uppdraget ska tolkas och formas. Rektorerna beskrev att specialpedagogen ska skapa sin roll utifrån de behov som finns på skolan och där våga erövra sin roll och skapa förtroende utåt. Det fanns alltså flera faktorer som var med och formade och skulpterade uppdraget. Det var inte en skulptör som enskilt formade uppdraget, men det skulpterades på varje skola utefter specifika förutsättningar på skolan.

Min specialpedagog utreder väldigt mycket. Där har vi lite olika syn. Jag tycker inte att en utredning leder någonvart om vi inte tittar på vad utredningen leder till och hur vi kan förändra lärmiljön. Men hon har jobbat länge och har sitt arbetssätt. (Rektor 5).

Som citatet visar så skulpterades uppdraget i mångt och mycket på den specifika skolan utifrån specialpedagogens uppfattning om sitt uppdrag. Rektorerna diskuterade att det finns en risk ifall det är så att specialpedagogen inte lyckas skapa förtroende till lärarna på skolan eftersom det då kan leda till att specialpedagogen roll blir ifrågasatt. På så sätt kan samarbetet med rektor och övrig skolpersonal krackelera i brist på förtroende om specialpedagogen skulpterat sitt uppdrag på egen hand. Därav menade rektorerna att uppdraget måste skulpteras och formas utifrån skolans behov och förutsättningar. I en studie kring som undersökt motivation kring varför specialpedagoger och speciallärare läser sin vidareutbildning framkommer att blivande speciallärare och specialpedagoger har för avsikt att verka för att påverka skolors arbete med särskilt stöd. Blivande specialpedagoger menar att de vill synliggöra skolors brister i att arbete med specialpedagogiska frågor (Lindqvist, Thornberg & Lindqvist, 2020). När dessa perspektiv ska mötas, kan olika syn på vad som är viktigt i uppdraget påverka och forma organisationens, snarare än skolans behov.

Rektorns högra hand

Rektorerna framhöll att specialpedagogen bär på en viktig kunskap, ett pedagogiskt perspektiv som rektorerna själva saknar. Därav såg rektorerna specialpedagogen som en person som kan fylla

rektorernas tomrum i det verksamhetsnära arbetet där rektorerna själva inte hade tid att delta i eller kunskap att bidra med (jämför med Utbildningsdepartementet, 2021). Specialpedagogens roll och uppdrag var enligt rektorerna att vara deras ögon och öron och förlängda arm ut i verksamheten. Rektorerna såg därför specialpedagogen som en viktig bärare av kunskap och information mellan rektor och lärare.

Specialpedagogen är på något vis min högra hand. Hon har mycket bättre insyn i verksamheten än vad jag har och vad som faktiskt sker där ute. Det gäller ju att få det att funka väldigt väl, men då är det ju någon som kan gå ut och stötta lärarna med det vi ska göra. (Rektor 3).

Flera rektorer beskrev därför specialpedagogens roll som liknande den som en biträdande rektor har för de pedagogiska frågorna som uppstår i skolan. Flera rektorer beskrev att detta kan skapa ett dilemma genom att specialpedagogen kan ses som en överlöpande lärare som har svårt att lita på eftersom specialpedagogen var en bärare av information till rektor. Malmgren Hansen (2002) beskriver de dilemman som uppstår i relation till specialpedagogens arbete, och i studien beskrivs specialpedagogens uppdrag som pedagogisk tolk åt rektorerna. Detta innebär att specialpedagoger hamnar i en intressekonflikt i relation till rektorer och mot lärare.

Spindel i nätet

Samtliga rektorer framställde att specialpedagogens roll och uppdrag utgår från ett fågelperspektiv, något som är en viktig faktor i ett förebyggande perspektiv. Rektorerna menade att specialpedagogen bär på ett helhetsperspektiv de själva saknar på organisation-, grupp-, och individnivå, vilket citatet nedan är ett exempel på.

Uppdraget är ju dels, som jag sa, att vara spindeln i nätet... att vara arbetslagsledare för stödverksamheten. För det är en sak att vara spindeln i nätet där, sen handlar det ju också om att finnas liksom till i processen och att möta lärarna. Att vara en del av vår samlade elevhälsa. (Rektor 7).

Specialpedagogen kan bidra med lösningar och vidga rektorernas perspektiv och hjälpa rektorerna att arbeta proaktivt. Vidare diskuterade samtliga rektorer specialpedagogens som en viktig informationsbärare mellan elevhälsa, lärare, vårdnadshavare, elever och rektor. På så sätt agerade specialpedagoger som spindel i nätet som samordnade insatser. Rektorerna beskrev även att detta är problematiskt eftersom mycket ansvar vilade på specialpedagogens axlar och att informationsflödet blir beroende av specialpedagogens roll och förmåga att tolka informationen. Rektorerna återkom ofta till att specialpedagogens roll var att vara som ett klister för hela verksamheten genom sitt helhetsperspektiv. Detta kan liknas vid det som Möllås et al. (2017) beskriver som att vara pedagogisk mångsysslare.

Diskussion

Det specialpedagogiska uppdraget är mångfacetterat och komplext. Specialpedagogen är bunden till den sociala kontext där specialpedagogens uppdrag och roll tolkas. Detta kan leda till olika dilemman. Därav blir det specialpedagogiska uppdraget och roll att verka som rektorernas högra hand. Detta kan leda till ett gränslöst uppdrag där specialpedagogens ständiga dilemma är att hamna i skottlinjen mellan rektor och övrig skolpersonal.

Malmgren Hansen (2002) beskrev i sin studie de dilemman som uppstår nära eller långt ifrån eleverna. Redan då uppgav specialpedagogerna hur de upplevde att de hamnade i en intressekonflikt både mot rektorer och lärare. Det innefattade en känsla av att sitta på dubbla stolar. Trots att det har gått mer än 20 år sedan Malmgrens Hansens studie verkar samma dilemma fortfarande kvarstå. Franzén och Ek Andersson, (2023) beskriver att rektorer vill se specialpedagogen som en ledningsresurs som bär ett tyngre ansvar kring de pedagogiska frågorna.

Om det är så att specialpedagogens uppdrag beskrivs som gränslöst och otydligt ställer vi oss frågan om varför rektorer och specialpedagoger inte väljer att skulptera ett uppdrag som är tydligt? Gränslösheten kring specialpedagogens roll och uppdrag har visat sig skapa ständig förhandling om vad uppdraget innebär. Det ger specialpedagoger stor möjlighet att utforma sitt uppdrag (Franzén & Ek Andersson, 2023). Specialpedagogen har ett viktigt uppdrag i att stärka samarbetet mellan rektor, elevhälsa och elever (Lindqvist, 2017). Här finns det potential att samarbete och samsyn mellan de olika yrkesprofessionerna kan leda till det specialpedagogiska arbetets styrkor synliggörs på organisations-, grupp-, och individnivå.

Implikationer

Förhandlingen av det specialpedagogiska uppdraget och dess roll skapar komplexa dilemman. Det kanske är så att det inte finns ett rätt sätt att se på det specialpedagogiska uppdraget och dess roll utan att förhandlingar är nödvändiga för att hitta lösningar. När specialpedagogens uppdrag och roll är under förhandling avgörs ramarna för det utifrån behov, perspektiv, mål och intressen hos de inblandade parterna. Det innebär att förutsättningarna för specialpedagogen avgörs av rektorns kunskap kring och tolkning av det specialpedagogiska uppdraget. Om rektorer saknar tillräcklig kunskap om det specialpedagogiska uppdragets innebörd så kan förhandlingarna skapa otydlighet kring specialpedagogens roll och uppdrag och leda till en rad intressekonflikter. Det innebär att skolor tydligt bör arbeta med organisering av specialpedagogiskt stöd, samt tydliggöra förväntningar och roller som kommer i att skapa en organisation som verkar för mångsidigt stöd för elever i behov av särskilt stöd. Därtill behöver rektorer ha en uppfattning kring vad arbetet med särskilt stöd innebär, och gemensamt med EHT (Elevhälsoteam) verka för att gemensamt arbeta med att precisera ramar för arbetet som specialpedagog.

Referenser

1. Burton, D., & Goodman, R. (2011). Perspectives of SENCOs and support staff in England and their roles, relationships and capacity to support inclusive practice for students with behavioral emotional and social difficulties. *Pastoral Care in Education*, 29(2), 133-149. <https://doi.org/10.1080/02643944.2011.573492>
2. Hylander, I., & Guvå, G. (2017). Elevhälsa som främjar lärande: om professionellt samarbete i retorik och praktik. Lund: Studentlitteratur.
3. Lindqvist, G. (2013). Who Should Do What To Whom? Occupational Groups' View on Special Needs. [Doktorsavhandling, Jönköping University]. FULLTEXT01.pdf (diva-portal.org)
4. Lindqvist, H. & Holmström Wirf, L. (2016). Perspektiv på specialpedagogisk verksamhet. I A-L. Eriksson Gustavsson, K. Forslund Frykedal & M. Samuelsson (Red.), *Specialpedagogik - i, om, för och med praktiken* (s. 13-19). Stockholm: Liber.
5. Lindqvist, H., Thornberg, R., & Lindqvist, G. (2021). Experiences of a dual system: Motivation for teachers to study special education. *European Journal of Special Needs Education*, 36(5), 743-757.
6. Lindqvist, M. (2017). Elevhälsoarbete för specialpedagoger - en handbok. Studentlitteratur.
7. Malmgren Hansen, A. (2002). *Specialpedagoger-nybyggare i skolan*. Doktorsavhandling, Stockholms universitet.
8. Möllås, Gunvie, Gustafson, Katarina, Klang, Nina & Göransson, Kerstin (2017). *Specialpedagogers/speciallärares arbete i den dagliga skolpraktiken. En analys av sex fallstudier*. Karlstad: Karlstad Universitet.
9. Nilholm, C. (2020). *Perspektiv på specialpedagogik* (3 uppl.). Lund: Studentlitteratur.
10. Runström Nilsson, P. (2017). *Elevhälsa: samverka, förebygga, bygga*. Malmö: Gleerups Utbildning.
11. SFS 1993:100. Utbildningsdepartementet. Stockholm
12. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/hogskoleforordning-1993100_sfs-1993-100
13. Utbildningsdepartementet. (2021). *Bättre möjligheter för elever att nå kunskapskraven-*

aktivt stöd- och elevhälsoarbete samt stärkt utbildning för elever med intellektuell funktionsnedsättning (SOU, 2021:11). Bättre möjligheter för elever att nå kunskapskraven - aktivt stöd- och elevhälsoarbete samt stärkt utbildning för elever med intellektuell funktionsnedsättning - Regeringen.se